

STANISŁAW FEL

KATOLICKA NAUKA SPOŁECZNA W TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ JANUSZA MARIAŃSKIEGO

W bardzo obszernym dorobku publikacyjnym ks. prof. Janusza Mariańskiego znajdują się między innymi publikacje z zakresu katolickiej nauki społecznej. Podstawą wyróżnienia tej kategorii publikacji są ich tytuły odnoszące się wprost do tej dziedziny wiedzy lub ich treść. W Polsce nie ma jednoznacznego rozumienia katolickiej nauki społecznej; można wyróżnić dwa podstawowe sposoby jej ujmowania, a w konsekwencji naukowego uprawiania. W artykule zostanie najpierw podjęta próba ukazania tych sposobów rozumienia, aby w konsekwencji ustalić, w który z nich wpisują się publikacje Mariańskiego. Następnie publikacje te poddane zostaną analizie w aspekcie zarówno ustalenia samej podejmowanej w nich problematyki, jak i sposobu jej ujmowania.

SPOSOBY ROZUMIENIA I UPRAWIANIA KATOLICKIEJ NAUKI SPOŁECZNEJ W POLSCE

W Polsce istnieją dwa sposoby rozumienia i uprawiania katolickiej nauki społecznej. Pierwszy w znacznym zakresie utożsamia ją z nauczaniem społecznym Kościoła katolickiego, zawartym w oficjalnych dokumentach i wypowiedziach papieży oraz innych przedstawicieli hierarchii, w tym episkopatów poszczególnych krajów i pojedynczych biskupów diecezjalnych. Bazujące na takim rozumieniu uprawianie katolickiej nauki społecznej polega głównie na

Ks. dr hab. STANISŁAW FEL, prof. KUL – dziekan Wydziału Nauk Społecznych KUL, kierownik Katedry Katolickiej Nauki Społecznej i Etyki Społeczno-Gospodarczej w Instytucie Socjologii KUL, adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin, e-mail: stanislaw.fel@kul.lublin.pl

interpretacji nauczania społecznego Kościoła, jego swoistej egzegezie, niejednokrotnie jednak bez odniesień do rzeczywistości społeczno-gospodarczej i jej pogłębionej analizy. W Polsce sposób ten jest charakterystyczny przede wszystkim dla katolickiej nauki społecznej, uprawianej w ramach fakultetów teologicznych. Refleksja ta wykorzystywana jest zwłaszcza do upowszechniania doktryny społecznej Kościoła przez działalność pastoralną. Fakt ten jest dość znaczący, wzięwszy pod uwagę, że w Polsce mocno rozbudowane są duszpasterstwa specjalistyczne, obejmujące różne kategorie społeczne i grupy zawodowe¹. Mariański docenia wagę oddziaływania Kościoła w Polsce cieszącego się sporym zaufaniem społecznym poprzez upowszechnianie jego społecznej doktryny. Przy tym sam zmierza nie tylko do prostego szerzenia wiedzy na ten temat, ale też podkreśla wagę oddziaływania wychowawczego. Niekiedy takie oddziaływanie wychowawcze stawia wręcz jako jeden z celów swoich publikacji².

Według drugiego sposobu rozumienia katolickiej nauki społecznej oznacza ona dyscyplinę naukową, której nauczanie Kościoła jest jednym z jej źródeł. Elementy te eksponuje definicja Władysława Piwowarskiego, według którego katolicka nauka społeczna jest to nauczanie społeczne Kościoła katolickiego oraz oparta na nim naukowa refleksja uczonych specjalistów i działaczy społecznych³. Tak rozumiana katolicka nauka społeczna czyni punktem wyjścia konkretne sytuacje życia społecznego i gospodarczego, poddając je następnie ocenie etycznej, m.in. za pomocą kryteriów podawanych przez nauczanie społeczne Kościoła, aby wreszcie wysunąć konkretne propozycje zmian odpowiadające uwarunkowaniom czasu i miejsca. Jak podkreśla Franciszek J. Mazurek, między „Magisterium Kościoła w sprawach społecznych i katolicką nauką społeczną zachodzi wzajemne powiązanie i przenikanie”⁴. Stosowana jest w niej metoda sformułowana przez Josepha Cardijna, założyciela belgijskiego chrześcijańskiego związku młodzieży robotniczej (*Jeunesse Ouvriere Chretienne*), wyrażana hasłowo słowami: *widzieć, ocenić, działać*. Tę ogólną dyrektywę metodologiczną Jan XXIII zawarł w encyklice *Mater et magistra*: „Zasady nauki społecznej wprowadza się zazwyczaj w życie w trzech etapach: naj-

¹ S. FEL, *Sozialethik in Polen. Geschichte und aktuelle Bedeutung*, „Amos International“ 1(2009), s. 58.

² *Kościół a współczesne problemy społeczno-moralne. Kwestie wybrane*, Lublin 1992, s. 6-7.

³ *Katolicka nauka społeczna*, w: *Słownik katolickiej nauki społecznej*, red. W. Piwowarski, Warszawa 1993, s. 76.

⁴ *Katolicka nauka społeczna – status metodologiczny i główne obszary problemowe*, w: S. FEL, J. KUPNY, *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*, Katowice 2007, s. 12.

pierw bada się, jaki jest rzeczywisty stan rzeczy, następnie dokonuje się wnikliwej oceny tego stanu w świetle wspomnianych zasad, a wreszcie ustala się, co można i należy czynić, by podane zasady wprowadzić w życie odpowiednio do okoliczności miejsca i czasu. Te etapy określa się nieraz słowami «zbadać, ocenić, działać»⁵. Podejście to jest charakterystyczne dla uczonych uprawiających katolicką naukę społeczną w instytucjonalnych ramach wydziałów nauk społecznych, jak to ma miejsce na KUL czy w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Przy tym podejściu znaczącą rolę odgrywają dyscypliny z zakresu nauk społecznych, takie jak socjologia, ekonomia, politologia. Pozwalają one profesjonalnie diagnozować poszczególne elementy szeroko rozumianego systemu społeczno-gospodarczego i system jako całość. Wobec spowodowanej różnymi czynnikami (globalizacja, nowe technologie komunikacyjne i produkcyjne) nasilającej się dynamiki przemian w tym obszarze korzystanie z tych dyscyplin i współpraca z nimi umożliwia etyczną ocenę szybko pojawiających nowych zjawisk społecznych i gospodarczych.

Mariański rozróżnia powyższe dwa sposoby rozumienia i uprawiania katolickiej nauki społecznej. Píše, że „społeczna nauka Kościoła, zwana inaczej doktryna społeczną Kościoła lub nauczaniem społecznym Kościoła, jest całością doktrynalną, wypracowaną ustawicznie i stopniowo przez Magisterium Kościoła, interpretowaną i pogłębianą przez uczonych katolickich w ramach tzw. katolickiej nauki społecznej”⁶. Stoi na stanowisku, że katolicka nauka społeczna stanowi naukowy wyraz doktryny społecznej Kościoła⁷.

Jednoznaczne przyporządkowanie twórczości naukowej Mariańskiego z zakresu katolickiej nauki społecznej do jednego z powyższych ujęć nie narzuca się w sposób oczywisty. Uczony ten od początku wybrał klarownie wyznaczoną i konsekwentnie realizowaną drogę naukową, polegającą na podejściu do rzeczywistości społecznej w sposób wyznaczany przez paradygmat badawczy socjologii, a koncentrującą się na wieloaspektowym badaniu tej rzeczywistości pod względem jej zasobów moralnych i religijnych. Jednak jego naukowy rozwój i kilkudziesięcioletnia aktywność naukowa miały miejsce na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w środowisku intelektualnym, które tworzyło założoną przez Czesława Strzeszewskiego i kontynuowaną przez jego uczniów lubelską szkołę katolickiej nauki społecznej. Prawdopodobnie ta okoliczność sprawiła, że podejmuje on raz po raz niektóre zagadnienia społeczne w ujęciu właściwym dla katolickiej nauki społecznej. Czyni to na obydwie wspomniane

⁵ Nr 237.

⁶ *Kościół a współczesne problemy*, s. 9.

⁷ Tamże, s. 15.

wyżej sposoby. W niektórych tekstach koncentruje się zasadniczo na analizie i interpretacji nauczania społecznego Kościoła⁸, w innych zaś diagnozuje rzeczywistość społeczno-gospodarczą, poddaje ją ocenie z perspektywy nauczania społecznego Kościoła oraz wskazuje sposoby korygowania postaw lub struktur społecznych uznanych przez niego za wymagające zmian⁹. Ponadto twórczość naukowa Mariańskiego z zakresu socjologii moralności i religii wnosi do katolickiej nauki społecznej trudny do przecenienia wkład w obszarze ustalania i opisywania aktualnych kwestii społecznych. Stanowią one jeden ze znaków rozpoznawczych nauczania społecznego Kościoła i katolickiej nauki społecznej, gdyż do ich istotnych cech zalicza się reakcję na kwestie społeczne, na które składają się „elementy negatywne – niesprawiedliwe struktury, i pozytywne – kryteria jej oceny, podstawowe zasady społeczne i strategia jej rozwiązania”¹⁰. Wyniki badań socjologicznych Mariańskiego nierzadko pozytywnie weryfikują w praktyce życia społecznego elementy nauczania społecznego Kościoła. Dotyczy to na przykład pozytywnej roli religijności w zaangażowaniu obywatelskim czy wartości pracy dla osoby ludzkiej¹¹.

Opublikowane przez Mariańskiego artykuły z zakresu katolickiej nauki społecznej dotyczą głównie kilku wybranych zagadnień, leżących w polu badawczym tej dyscypliny. Należą do nich takie kwestie, jak: demokracja, ekologia i społeczna gospodarka rynkowa.

DEMOKRACJA W NAUCZANIU SPOŁECZNYM KOŚCIOŁA

W nauczaniu społecznym Kościoła można wyróżnić najogólniej dwa typy demokracji – w sensie szerszym i w sensie węższym. Pierwszy z nich zakłada wolność i uczestnictwo wszystkich obywateli w życiu społecznym, gospodarczym, politycznym i kulturalnym (demokracja społeczna); drugi zaś, wolność i uczestnictwo w tworzeniu systemu rządzenia państwem (demokracja polityczno-prawna)¹². Przy tym nauczanie społeczne Kościoła na początku nie zajmowało stanowiska wobec demokracji jako systemu rządzenia państwem. Kościół zajmował zasadniczo neutralne stanowisko także wobec innych ustro-

⁸ Zob. rozdział *Odnowa moralna – podstawą ładu społecznego* w: TENŻE, *Kościół a współczesne problemy*, s. 201-222.

⁹ TENŻE, „*Struktury grzechu*” w *ocenie społecznego nauczania Kościoła*, Płock 1998.

¹⁰ F. MAZUREK, *Kwestia społeczna*, w: *Słownik*, s. 92.

¹¹ *Etos pracy bezrobotnych*, Lublin 1994; TENŻE, *Kościół katolicki w Polsce w przestrzeni życia publicznego. Studium socjologiczne*, Toruń 2013.

¹² W. PIWOWARSKI, *Demokracja*, w: *Słownik*, s. 38.

jów, takich jak monarchia czy republika. Jeśli w jakiś sposób odnosił się do ustrojów politycznych, to czynił to pod kątem oceny stanowiska państwa wobec moralności i religii. Pewien przełom w tym względzie nastąpił za pontyfikatu Piusa XII, a zwłaszcza Jana XXIII. Obydwaj papieże opowiedzieli się za demokracją jako systemem rządzenia państwem. Sądzieli bowiem, że demokracja – na tle innych ustrojów – jest najbardziej odpowiednim systemem politycznym w dojrzałym społeczeństwie, ponieważ najlepiej zaspokaja potrzeby i dążenia obywateli oraz służy godności człowieka. Jednak i te wypowiedzi nie koncentrowały się na technicznych aspektach funkcjonowania ustrojów demokratycznych, lecz na ich możliwościach respektowania godności osoby ludzkiej i jej praw. W nowszym nauczaniu o demokracji w wąskim rozumieniu znamieną jest wypowiedź Jana Pawła II. Według niego: „Kościół docenia demokrację jako system, który zapewnia udział obywateli w dziejach politycznych i rządzonym gwarantuje możliwość wyboru oraz kontrolowania własnych rządów, a także – kiedy należy to uczynić – zastępowania ich w sposób pokojowy innymi”¹³. Według nauczania społecznego Jana Pawła II demokracja opiera się na dwóch filarach: prawach człowieka i wartościach.

Już we wcześniejszych dokumentach nauczania społecznego Kościoła pojawiały się *implicite* elementy demokracji w szerszym sensie; zarys rozwiązań, które Karl Mannheim nazwał „demokracją fundamentalną”. Jej istotą jest dążenie do równości i czynnej partycypacji możliwie wszystkich członków w podstawowych dziedzinach życia społecznego. Według Władysława Piwońskiego tak rozumiana demokracja jest tożsama z demokracją masową. Wiąże się to z przejściem od demokracji jako formy rządów do demokracji jako formy życia, które dokonało się od czasów nowożytnych do współczesnych¹⁴. Lothar Roos określa ten typ demokracji jako swoistą formę czy styl życia społeczeństwa (*Lebensform, Lebensstil*), którego członkowie mają prawo do aktywnego i powszechnego uczestnictwa we wszystkich podstawowych dziedzinach życia i aktywności¹⁵. Ten typ demokracji, wprowadzie tylko o zasięgu klasowym, występował w nauczaniu społecznym Kościoła już w okresie międzywojennym, np. Pius XI w ogłoszonej w 1931 r. encyklice *Quadragesimo anno* postuluje udział robotników i urzędników „we własności i zarządzaniu przedsiębiorstwem, albo też w jakikolwiek sposób w jego zyskach”¹⁶.

¹³ *Centesimus annus*, nr 46.

¹⁴ *Demokracja*, s. 38.

¹⁵ *Demokratie als Lebensform*, München 1969.

¹⁶ Nr 65.

Szerzej został on rozwinięty przez Sobór Watykański II w konstytucji *Gaudium et spes* i Jana Pawła II w encyklikach *Sollicitudo rei socialis* i *Laborem exercens*.

Mariański w swojej twórczości naukowej nie podejmuje zasadniczo kwestii związanych z demokracją w sensie szerszym – demokracją społeczną. Sporo uwagi poświęca natomiast elementom demokracji w sensie węższym. Przy tym zainteresowanie tą problematyką koncentruje się na wybranych obszarach tego obszernego i wieloaspektowego pola badawczego¹⁷. Zazwyczaj jest ona podejmowana przez niego w kontekście funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce¹⁸. Mariański czyni to na dwa sposoby. Jednym z nich jest podejście bazujące na wyrastających z wyników badań empirycznych analizach socjologicznych. Konsekwentnie monitoruje z jednej strony stanowisko Kościoła katolickiego w procesach przemian społeczno-ustrojowych po 1989 r., z drugiej – społeczne postrzeganie społecznej doktryny Kościoła i oraz jego aktywności na szeroko rozumianym polu społecznym. Drugim sposobem jest przedstawianie i interpretacja elementów nauczania społecznego Kościoła, dotyczących samej demokracji, jak i zagadnień stanowiących jej istotę – wolności, wartości podstawowych czy zasobów moralnych społeczeństwa.

Wspomniane wyżej analizy pozycji i roli Kościoła katolickiego w przemianach dokonujących się w Polsce po 1989 r. Mariański poprzedza zwykle perspektywą historyczną, ukazującą funkcjonowanie Kościoła w okresie realnego socjalizmu i jego rolę w działaniach skutkujących upadkiem systemu komunistycznego. Według tego uzonego „doktryna i działalność Kościoła przyczyniała się do poszukiwania form walki i rozwiązań politycznych bardziej uwzględniających godność osoby i przechodzenia ku formom politycznym bardziej sprawiedliwym i zapewniającym obywatelom pełniejszy udział w życiu publicznym”¹⁹. Jak zaznacza, przywoływanie tych faktów ma na celu ustrzeżenie przed swoistą amnezją społeczną, dotyczącą wkładu Kościoła w zachowanie tradycji narodowej, demontaż komunizmu i budowanie społeczeństwa obywatelskiego²⁰.

Z kolei prowadzone przez Mariańskiego analizy społecznego postrzegania społecznej doktryny Kościoła i oraz jego aktywności na szeroko rozumianym polu społecznym wpisują się poniekąd w obszar badawczy katolickiej nauki

¹⁷ Poza obszarem jego zainteresowań pozostaje m.in. mająca swe korzenie w drugiej połowie XIX w. demokracja chrześcijańska. Dotyczy to zarówno wypowiedzi Magisterium Kościoła na ten temat, jak i ruchu społecznego i chadeckich partii politycznych.

¹⁸ *Kościół katolicki w społeczeństwie obywatelskim*, Lublin 1998.

¹⁹ Tamże, s. 24.

²⁰ Tamże, s. 25.

społecznej, leżący na styku zainteresowań socjologii, politologii i prawa, zajmujący się relacjami Kościoła katolickiego i państwa. W publikacjach lubelskiego socjologa dotyczących tych kwestii dominuje jednak zwykle podejście socjologiczne, bez podejmowania analiz tych relacji w paradygmacie specyficznym dla katolickiej nauki społecznej²¹. Znaczący na tym polu dorobek publikacyjny Mariańskiego skrupulatnie dokumentuje postrzeganie funkcjonowania Kościoła katolickiego w Polsce w przestrzeni życia publicznego²². Diagnostuje w nim ewolucję stanowiska Kościoła katolickiego w Polsce w tym względzie. Zdaniem Mariańskiego, przywołującego typologię Jose Casanovy, ma miejsce odejście od „hegemonii katolickiej w społeczeństwie obywatelskim” na rzecz pośredniego oddziaływania na sferę świecką poprzez „mobilizowanie laikatu wokół spraw katolickich” oraz wypowiedzi w kwestiach o dużej wadze społeczno-etycznej z pozycji obrońcy godności osoby ludzkiej i promotora sprawiedliwości²³.

W publikacjach Mariańskiego dotyczących demokracji szczególnie często przewija się wątek wartości moralnych, a zwłaszcza wartości podstawowych²⁴. Uważa on, że „społeczeństwo powinno mieć moralność jako swój konstytutywny wymiar i że są wartości moralne, z których nie można zrezygnować w społeczeństwie”, gdyż zagrażałoby to stabilności jego funkcjonowania²⁵. Postrzega Kościół katolicki oraz inne związki wyznaniowe jako instytucje mogące odegrać ważną rolę na polu krzewienia i umacniania w społeczeństwie demokratycznym tego typu wartości²⁶. W tym kontekście opowiada się za normatywną, naturalnoprawną koncepcją tych wartości, wskazując na ich źródło w godności osoby ludzkiej, a nie w konsensusie społecznym. Przyjmuje ich priorytet wobec prawa stanowionego i odrzuca prawo większości obywateli do

²¹ Przykładem takich badań z perspektywy katolickiej nauki społecznej jest praca: M. STĘPNIAK, *Religia w państwie laickim. Negacja – tolerancja – dialog*, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie 2009.

²² *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej. Próba syntezy socjologicznej*, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 2004; TENŻE, *Kościół katolicki w Polsce w przestrzeni życia publicznego*.

²³ J. MARIAŃSKI, *Kościół a społeczeństwo obywatelskie*, w: S. FEL, J. KUPNY, *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*, Katowice 2007, s. 203.

²⁴ Tamże, s. 182-204.

²⁵ *Społeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności*, Tarnów 2008, s. 129.

²⁶ *Kościół a społeczeństwo obywatelskie*, s. 195.

ich kwestionowania i odrzucenia²⁷. Wydaje się, że katalogu tego typu wartości zalicza przywoływane najczęściej: godność osoby ludzkiej, prawdę, wolność, solidarność i sprawiedliwość.

Przekonanie Mariańskiego o zasadniczym znaczeniu dla funkcjonowania ładu demokratycznego substancji moralnej ujawnia się także w jego tekstach poświęconych interpretacji doktryny społecznej Kościoła katolickiego, dotyczącej tej problematyki. Ukazuje przy tym konsekwentne stanowisko Magisterium Kościoła o nieodzowności moralnych podstaw demokratycznego ładu społecznego oraz ciągłego zabiegania o wzmacnianie tej materii nieustannie narażonej na erozję²⁸. Akcentuje nie tylko znaczącą rolę, jaką na tym polu odgrywa nauczanie społeczne Kościoła i jego działalność²⁹.

Z problematyką demokracji i ładu społeczno-gospodarczego koresponduje specyficzna dla nauczania społecznego Kościoła i katolickiej nauki społecznej kategoria struktur grzechu. Mariański problematykę tę podjął w monografii zatytułowanej „*Struktury grzechu*” w ocenie społecznego nauczania Kościoła³⁰. Ta unikatowa w polskiej literaturze praca nie jest jedynie przedstawieniem doktryny Kościoła na temat tytułowych struktur grzechu, lecz bazując na tej doktrynie jako jednym ze źródeł, wieloaspektowo ukazuje możliwe sposoby ich rozumienia oraz formy występowania. Przede wszystkim Mariański klarownie uzasadnia odrębność błędnie utożsamianych przez niektórych autorów kategorii grzechu społecznego i struktur grzechu³¹. Wykazuje, że grzech społeczny jest konsekwencją grzechu indywidualnego poszczególnych osób. Twierdzi, że „ten sam człowiek przyczynia się wprost do tworzenia struktur wyzysku i zniewolenia, «struktury grzechu» są jego dziełem, mają swe źródło w wolności osoby”³². Przypomina też, że chociaż w przypadku grzechu społecznego trudno ustalić indywidualną odpowiedzialność, to nadużyciem byłoby twierdzenie o determinizmie przesadzającym o braku takiej indywidualnej odpowiedzialności – „grzeszą ludzie a nie struktury”. Jednak grzech społeczny, zwłaszcza gdy przybierze postać instytucjonalną, skodyfikowaną w przepisach prawa lub inną, silnie warunkującą życie indywidualne i społeczne, nie pozostaje

²⁷ *Wartości podstawowe w świadomości młodzieży maturalnej*, w: *Godność osoby ludzkiej w społeczeństwie i gospodarce*, red. S. Fel, M. Wódka, Lublin 2014, s. 239-241.

²⁸ Zob. rozdział: *Odnova moralna – podstawą ładu społecznego* w: J. MARIAŃSKI, *Kościół a współczesne problemy*, s. 201-222.

²⁹ *Społeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności*, Tarnów 2008, s. 112, 140.

³⁰ Płock 1998.

³¹ Tamże, s. 20-26.

³² Tamże, s. 24.

staje bez oddziaływania na funkcjonowanie poszczególnych osób, a nawet całych społeczeństw. Można wówczas mówić o strukturach grzechu, które utrudniają czy wręcz uniemożliwiają moralne zachowania członków społeczeństwa, a w konsekwencji prawidłowe jego funkcjonowanie. Dotyczy to życia społecznego w szerokim rozumieniu, a także gospodarczego i politycznego wymiaru jego funkcjonowania. Mariański określa taką sytuację „zinstytucjonalizowaną niemoralnością”. Nie rosząc pretensji do ustalenia pełnego katalogu struktur grzechu, występujących we współczesnych społeczeństwach, ukazuje ich funkcjonowanie na przykładzie wybranych dziedzin życia społecznego. Należy zaznaczyć, że niektórzy autorzy kategorię struktury grzechu interpretują w wąski sposób, odnosząc ją do całych systemów społecznych, opartych na niemoralnych czy wręcz antyhumanistycznych zasadach, jak np. polityczne systemy totalitarne. Mariański ujmuje struktury grzechu nieco szerzej, uwzględniając aspekty uwarunkowania funkcjonowania społeczeństw, także demokratycznych. Jak się wydaje, wykorzystuje on tutaj swoje kompetencje badacza życia społecznego i wskazuje jako struktury grzechu indoktrynację i kłamstwo oraz środki masowego przekazu i reklamę, będące nośnikami treści demoralizujących albo lansujących konsumpcyjny styl życia, ograniczający wszechstronny rozwój osoby. Ograniczenia dla w pełni wolnego, podmiotowego działania członków demokratycznych społeczeństw Mariański dostrzega także w obszarze funkcjonowania wolnego rynku oraz środowiska naturalnego, zagrożonego działaniem gospodarczym człowieka. Niektóre wymienione rodzaje struktur grzechu i obszary ich występowania w 1998 r., w którym opublikowano wspomnianą monografię, mogły budzić pewne wątpliwości, czy nie są zbyt daleko idące. W następnych latach badania potwierdziły np. odpodmiotowiającą niekiedy rolę konsumpcjonizmu i będącej na jego usługach reklamy³³ czy siłę mediów, które z pozycji „czwartej władzy” awansowały na pozycję „pierwszej władzy”³⁴. Należy podkreślić, że stanowisko lubelskiego socjologa jest dalekie od katastroficznych wizji, dostrzegających w wymienionych obszarach jedynie „struktury grzechu” i czyhające z ich strony zagrożenia. Jest to raczej stanowisko realistyczne, doceniające znaczenie mechanizmów demokratycznych, środków masowego przekazu, wolnego rynku i znaczenia konsumpcji dla integralnego rozwoju osób w wolnych społeczeństwach. Mariański, pozostając wierny podejściu metodologicznemu właściwemu katolickiej nauce społecznej, nie pozostaje na etapie zbadania

³³ Kwestię tę obszernie przedstawia B. Barber (*Skonsumowani. Jak rynek psuje dzieci, infantylizuje dorosłych i połyka obywateli*, Warszawa 2007).

³⁴ H. MÜLLER, *Die vierte Gewalt. Medien und Journalismus kritisch betrachtet*, Wien 2008.

i opisanie współczesnych realiów społeczno-gospodarczych, a następnie przedstawienia kryteriów ocen zawartych w nauczaniu społecznym Kościoła i dokonaniu w ich świetle etycznej oceny, ale zarysowuje też kierunki przeciwdziałania ograniczeniom dla respektowania godności osoby i jej rozwoju. Wskazuje dwa zasadnicze sposoby przewycięzania zdiagnozowanych przez siebie struktur grzechu – „naprawę wnętrza człowieka”³⁵ oraz „rozbudowę struktur solidarności z ludźmi i narodami, żyjącymi w różnych częściach świata w sytuacji niepewności i zagrożenia”³⁶.

ETYKA EKOLOGII

Problemem nabierającym coraz większego znaczenia w ostatnich dziesięcioleciach jest ekologia. Dla katolickiej nauki społecznej charakterystyczne jest interdyscyplinarne ujmowanie etyki środowiska, w szerokim kontekście innych wymiarów życia społecznego i gospodarczego. Pierwsze refleksje dotyczące odpowiedzialnego traktowania środowiska naturalnego, które wywołały debatę ekologiczną w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku, to książka Rachel Carston pt. *Silent Spring (Milcząca wiosna)* z 1962³⁷, a przede wszystkim wydane dziesięć lat później przez Donellę i Dennisa Meadows oraz innych wyniki badań Klubu Rzymskiego o sytuacji ludzkości, pt. *Granice wzrostu*³⁸. Wobec niszczenia, głównie przez przemysł, naturalnego środowiska życia ludzkiego oraz rosnącego zużycia nieodnawialnych zasobów naturalnych oczywiste stało się włączenie problematyki ekologicznej w refleksję nad rozwojem społecznym i gospodarczym oraz uznanie za nieadekwatne przeciwstawianie sobie społeczeństwa i natury.

MODELE UZASADNIEŃ ETYKI EKOLOGII

W literaturze przedmiotu wyróżnić można cztery główne filozoficzno-etyczne modele uzasadnień nowoczesnej etyki środowiska. W ramach uzasadnień antropocentrycznych, patocentrycznych, biocentrycznych oraz holistycznych

³⁵ „Struktury grzechu” w ocenie społecznego nauczania Kościoła, s. 152.

³⁶ Tamże, s. 90.

³⁷ New York: Mariner Books 1962.

³⁸ D.H. MEADOWS, D.L. MEADOWS, J. RANDERS, W.W. BEHRENS III, *The Limits to Growth*, New York 1972.

występują typy argumentacji od umiarkowanej po radykalną. W modelach antropocentrycznych etyczną miarą jest człowiek, ochrona jego godności i jego rozwój. Jest on widziany jako podmiot moralny, a równocześnie odróżnia się go wyraźnie od pozostałych istot żywych. Odpowiedzialność wobec drugiego człowieka stanowi o obowiązkach i granicach działania. Dotyczy ona jednak nie tylko samego człowieka, lecz także natury jako jego niezbędnego środowiska życia. W świetle tego uzasadnienia jawi się wyraźnie odpowiedzialność za możliwość i warunki egzystencji przyszłych pokoleń. Modele patocentryczne czynią zasadniczym kryterium oceny zdolność do odczuwania (cierpienia) wszystkich istot żyjących³⁹. Dla zwolenników ich umiarkowanej wersji oznacza to obowiązek ochrony zwierząt. Z kolei skrajne formy tego typu uzasadnień tak silnie akcentują znaczenie odczuwania cierpienia, że nie hierarchizują według przynależności do gatunku, lecz czynią cierpienie kryterium najważniejszym. W praktyce może to oznaczać, w wypadku konfliktu interesów, przyznanie pierwszeństwa zwierzęciu bardziej cierpiącemu niż człowiek. Modele biocentryczne rozciągają natomiast odpowiedzialność człowieka na wszystkie istoty żyjące zdolne do rozwoju⁴⁰. Także tutaj skrajne wersje odrzucają priorytet człowieka i traktują go jako jednego z równoprawnych członków wspólnoty życia wszystkich istot żyjących. Najdalej idącym typem argumentacji w etyce środowiska jest ta używana w modelach holistycznych (fizjocentrycznych). Za etyczną miarę przyjmuje się w niej przynależność do natury. Również tutaj istnieją różne warianty interpretacji tego uzasadnienia. Łagodne, podobnie jak w uzasadnieniach biocentrycznych, uznają wyższą rangę człowieka wobec natury, natomiast skrajne, dążąc do pokoju z naturą, postrzegają człowieka jako tylko jeden z jej elementów⁴¹. Modele uzasadnień pozwalają m.in. zrozumieć motywacje ruchów ekologicznych o różnych orientacjach.

³⁹ Przedstawicielem takiego podejścia są: australijski etyk Peter Singer, austriacki matematyk i etyk Martin Balluch, autor m.in. *Animals have a right to life* („ALTEX“ 23(2006), No 4, s. 281-293; *Der Hund und sein Philosoph – Plädoyer für Autonomie und Tierrechte*, Wien: Promedia 2014).

⁴⁰ Reprezentantem tego modelu jest Albert Schweizer, autor m.in. *Ehrfurcht vor dem Leben – Grundtexte aus fünf Jahrzehnten* (München 1991).

⁴¹ R. MARX, H. WULSDORF, *Christliche Sozialethik. Konturen – Prinzipien – Handlungsfelder*, Paderborn 2002, s. 334-340.

NAUCZANIE KOŚCIOŁA O PROBLEMATYCE OCHRONY ŚRODOWISKA

Wypowiedzi Kościoła na temat problematyki ekologicznej datują się na początek lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku. W encyklice *Mater et magistra*, konstytucji soborowej *Gaudium et spes* i w encyklice *Populorum progressio* znajdują się przede wszystkim wypowiedzi *implicite* w kontekście ambiwalencji zdobyczy techniki, użytkowania energii atomowej czy sprawiedliwości międzynarodowej. W latach siedemdziesiątych, wraz z debatą ekologiczną pojawiły się wypowiedzi *explicite*, zwłaszcza na temat potrzeby oszczędzania zasobów naturalnych i relacji człowieka do natury. Problematyka ta została rozwinięta i pogłębiona w encyklikach Jana Pawła II. Nie ma jednak do tej pory (maj 2015) encykliki poświęconej w całości problematyce ekologii. Znacznie obszerniej ekologią zajmują się liczne dokumenty Kościołów lokalnych, np. zarówno dokument Rady Europejskich Konferencji Episkopatów (CCEE) z 1989 r., jak i liczne wypowiedzi episkopatów poszczególnych krajów.

Mariański podjął tę problematykę na gruncie polskim stosunkowo wcześniej, ujmując ją głównie z perspektywy nauczania społecznego Kościoła, choć jednocześnie osadza ją mocno w ważnym dla niej kontekście socjologicznym⁴². Kontekst ten stanowi z jednej strony oparte na badaniach socjologicznych przedstawienie zmian świadomości ekologicznej społeczeństwa polskiego u progu transformacji systemowej, a z drugiej – wykazanie, że waga przywiązywana współcześnie do problemu zagrożenia środowiska pozwala formułować analogie do tej rangi kwestii społecznej, jaką w czasie ogłoszenia encykliki *Rerum novarum* była kwestia robotnicza. W publikacjach Mariańskiego poświęconych ochronie środowiska można wyróżnić zarówno ujęcie historyczne, ukazujące ewolucję eksplikacji moralnych aspektów ekologii, jak i ujęcie systemowe, zmierzające do analizy elementów problematyki ekologii w nauczaniu społecznym Kościoła⁴³. Jak wspomniano wyżej, kluczowe znaczenie dla sposobu rozumienia etycznego aspektu ekologii ma filozoficzne uzasadnienie. Mariański analizuje antropologiczny model uzasadnienia, charakterystyczny dla nauczania społecznego Kościoła. Rekonstruuje koncepcję

⁴² Zob. *Problemy ekologiczne w społecznym nauczaniu Kościoła*, w: TENŻE, *Kościół a współczesne problemy społeczno-moralne. Kwestie wybrane*, Lublin 1992, s. 143-168.

⁴³ *Kościół a współczesne problemy*, s. 145-146; TENŻE, *Troska Kościoła o ochronę środowiska*, w: J. KUPNY, S. FEL, *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia gospodarczego*, Katowice 2003, s. 202-218.

osoby ludzkiej jako istoty stworzonej na obraz i podobieństwo Boga, zobowiązanej przez Stwórcę do realizacji podwójnej misji – rozwoju własnej osobowości oraz troski o całe stworzenie. Wykazuje, że ta podwójna misja stanowi ostatecznie jedno, zasadnicze powołanie człowieka, gdyż do pełnej aktualizacji potencjału osoby ludzkiej niezbędne są zarówno inne osoby, jak i środowisko przyrodnicze z jego, niekiedy nieodnawialnymi, zasobami. Stąd też eksploatacja zasobów przyrodniczych, zakłócająca zrównoważone funkcjonowanie środowiska naturalnego czy też zagrażająca wręcz jego istnieniu ostatecznie wymierzona jest przeciwko samemu człowiekowi⁴⁴. Mariański zaznacza, że zakłócenie tej równowagi może dokonywać się nie tylko przez nadmierne uprzemysłowienie i wykorzystywanie zabójczych dla środowiska technologii⁴⁵, ale też przez wybujały konsumpcjonizm⁴⁶. W swojej interpretacji nauczania społecznego Kościoła mocno eksponuje charakterystyczną dla tego nauczania kategorię ekologii ludzkiej. Należy przy tym zaznaczyć, że o ile w publikacji z 1992 r. koncentruje się głównie na przyrodniczym aspekcie ekologii, o tyle w artykule z 2003 r., opublikowanym w wieloautorskim podręczniku katolickiej nauki społecznej szerzej rozwija wątek ekologii ludzkiej. Za najbardziej podstawowe uznaje zagrożenia wynikające z „kultury śmierci”, wymierzone wprost w biologiczną egzystencję człowieka, jak aborcja, eutanazja czy też wojny i ludobójstwo⁴⁷. Jak wspomniano, w przyjętej koncepcji antropologicznej człowieka jako osoby, istoty z natury społecznej, podstawową rolę w jej rozwoju odrywają relacje społeczne. Lubelski socjolog uważa, że „jednym z niebezpiecznych przejawów niszczenia «ekologii ludzkiej» jest rozbijanie więzi społecznych i niszczenie harmonii stosunków międzyludzkich”⁴⁸. Uwadze Mariańskiego nie umyka też podejmowany w nauczaniu społecznym Kościoła, dotyczącym ekologii, problem odpowiedzialności za przyszłe pokolenia. Podkreśla, że „ani żaden naród, ani żadne pokolenie nie mogą przywłaszczać sobie tych dóbr na wyłączną własność ani tym bardziej niszczyć je

⁴⁴ J. Mariański przytacza przy tym najbardziej znamienne teksty Magisterium Kościoła: „Człowiek dzisiejszy zdaje się być stale zagrożony przez to, co jest jego własnym wytworem, co jest wynikiem pracy jego rąk, a zarazem – i bardziej jeszcze – pracy jego umysłu, dążeń jego woli. Owoce tej wielorakiej działalności człowieka zbyt rychło, i w sposób najczęściej nie przewidywany, nie tylko i nie tyle podlegają „alienacji” w tym sensie, że zostają odebrane temu, kto je wytworzył, ile – przynajmniej częściowo, w jakimś pochodnym i pośrednim zakresie skutków – skierowują się przeciw człowiekowi” (JAN PAWEŁ II, *Redemptor hominis*, nr 15); J. MARIAŃSKI, *Kościół a współczesne problemy*, s. 151-152.

⁴⁵ Tamże, s. 149-150.

⁴⁶ *Troska Kościoła o ochronę środowiska*, s. 209.

⁴⁷ Tamże, s. 212.

⁴⁸ Tamże, s. 211.

w nieracjonalny sposób, poprzez samowolną eksploatację przyrody”⁴⁹. Kwestię odpowiedzialności za przyszłe pokolenia wpisuje w postulowaną przez siebie potrzebę kształtowania integralnej ekologii, obejmującej jej aspekt teologiczny, moralny, społeczny, techniczny, gospodarczy i przyrodniczy, a której wyrazem miałyby być sprawiedliwość ekologiczna⁵⁰. Mariański wskazuje też drogi mające prowadzić do zaistnienia tego postulowanego stanu. Są nimi przedsięwzięcia wychowawcze mające kształtować świadomość i odpowiedzialność ekologiczną, eksponowanie moralnego wymiaru ekologii, oddziaływanie Kościoła oraz zaangażowanie publicznych władz państwowych i międzynarodowych⁵¹.

W najnowszych analizach ekologicznych prowadzonych na gruncie katolickiej nauki społecznej coraz wyraźniej zarysowuje się zasada zrównoważonego rozwoju jako nowa zasada etyczno-społeczna⁵², która przenika wszystkie wymiary społeczne; nie chodzi w niej przede wszystkim o kształtowanie natury, lecz zwłaszcza społeczeństwa lub też – inaczej mówiąc – jego poszczególnych obszarów w aspekcie ich odniesienia do natury. Takie rozumienie tej nowej zasady wynika z przekonania, że na podstawie kompleksowych zależności, jakie zachodzą między ekologią, ekonomią i społeczeństwem, należy je rozpatrywać integralnie. A więc nie jako trzy, ważne, powiązane ze sobą obszary, lecz jako jedną trójwymiarową rzeczywistość. Większość autorów skłania się ku rozumieniu polityki zrównoważonego rozwoju jako polityki społecznej, która traktuje te trzy wymiary jako równoprawne i równowartościowe. Stąd też nowoczesna katolicka nauka społeczna nie ogranicza się do postulowania, aby przy tworzeniu porządku społecznego było więcej sprawiedliwości i humanizmu, lecz by uwzględniano także odpowiedzialność za naturę.

SPOŁECZNA GOSPODARKA RYNKOWA

W nauczaniu społecznym Kościoła odnajdujemy klarowne deklaracje odzeglunujące się od chęci konstruowania, a nawet jednoznacznego akceptowania konkretnych modeli ustrojowych. Natomiast wskazywane są w nim zasady

⁴⁹ *Kościół a współczesne problemy*, s. 147-148.

⁵⁰ *Troska Kościoła o ochronę środowiska*, s. 215-217.

⁵¹ *Kościół a współczesne problemy*, s. 158-166.

⁵² M. VOGT, *Prinzip Nachhaltigkeit. Ein Entwurf aus theologisch-ethischer Perspektive*, München 2009.

etyczne dotyczące ładu społecznego i gospodarczego, ogólnie formułowane zadania głównych aktorów szeroko rozumianego życia społecznego oraz zakorzenione, między innymi w tradycji biblijnej, sposoby rozumienia podstawowych elementów życia gospodarczego takich, jak praca, własność, sprawiedliwa płaca. W tym paradygmacie wskazuje się też zadania państwa w zakresie porządku gospodarczego. Należy do nich przede wszystkim troska o zbudowanie sprawiedliwego systemu gospodarczego, który by zapewnił optymalne warunki rozwoju dla całego społeczeństwa. Taki system zakłada z jednej strony poszanowanie i pomnażanie własności prywatnej, a z drugiej przestrzeganie zasady o powszechnym przeznaczeniu dóbr. Trzeba podkreślić, że nauczanie społeczne Kościoła, doceniając wolny rynek jako „najbardziej skuteczne narzędzie wykorzystania zasobów i zaspokajania potrzeb”⁵³ oraz związaną z nim wolną konkurencję i zysk, wyraźnie zaznacza, że nie powinny one być jedynymi regulatorami życia gospodarczego, gdyż szczególne znaczenie powinno mieć przestrzeganie zasad moralności społecznej. Wskazania te pozwalają sformułować wniosek, że społeczne nauczanie Kościoła coraz wyraźniej optuje za społeczną gospodarką rynkową, a zatem za rozwiązaniami uznającymi formułowane w nim zasady oraz uznającym „służebną” wobec społeczeństwa rolę gospodarki. Z kolei na gruncie katolickiej nauki społecznej wypracowuje się bardziej szczegółowe rozwiązania ładu gospodarczego. Jej przedstawiciel – Oswald von Nell-Breuning – wniósł istotny wkład w powstanie najbardziej znanej, niemieckiej wersji społecznej gospodarki rynkowej⁵⁴. Także Alfred Müller-Armack, twórca pojęcia i współautor koncepcji społecznej gospodarki rynkowej, sam mając proweniencję protestancką, uważa, że katolicka nauka społeczna zajmuje najbardziej znaczące miejsce wśród innych elementów ideowych, które przyczyniły się do jej powstania⁵⁵.

Analizy społecznej gospodarki rynkowej z perspektywy katolickiej nauki społecznej prowadzone przez Mariańskiego mają charakter bezpośredni i pośredni. Bezpośredni znajduje wyraz w publikacjach poświęconych doktrynalnemu i praktycznemu stanowisku Kościoła katolickiego, w tym jego nauczania społecznego wobec społecznej gospodarki rynkowej⁵⁶. Zaś pośredni ujawnia

⁵³ JAN PAWEŁ II, *Centesimus annus*, nr 54.

⁵⁴ S. FEL, *Oswalda von Nell-Breuninga koncepcja ładu społeczno-gospodarczego*, Lublin 2007, s. 34-53.

⁵⁵ *Religion und Wirtschaft. Geistesgeschichtliche Hintergründe unserer europäischen Lebensform*, Stuttgart 1968, s. 564.

⁵⁶ Na przykład rozdział V: *Kościół katolicki a społeczna gospodarka rynkowa*, w: J. MARIAŃSKI, *Spółeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności*, Tarnów 2008, s. 181-216.

nia się przy podejmowaniu pojedynczych zagadnień, takich jak koncepcja człowieka, wartości ludzkie *versus* wartości ekonomiczne, prawa człowieka, koncepcja pracy, które ostatecznie składają się na sposób rozumienia gospodarki. Podejmując powyższą problematykę, Mariański zwykle uzasadnia kompetencje czy uprawnienia Kościoła w zakresie aspektowego wypowiedzenia na tematy gospodarcze czy społeczne. U ich podstaw znajduje się jego misja troski o każdego człowieka, obrony jego godności i praw. Zaznacza, że jeżeli nawet Kościół nie ma bezpośrednich kompetencji w sprawach gospodarczych, to wypowiada się ze względu na człowieka, który jest uwikłany w procesy produkcyjne⁵⁷. Zatem analogicznie do poprzednio analizowanych zagadnień punktem wyjścia jest antropologia personalistyczna, uznająca osobę ludzką wyposażoną we wrodzoną godność za najwyższą wartość życia społecznego i gospodarczego. Mariański przytacza wiele argumentów zaczerpniętych z nauczania społecznego Kościoła, uzasadniających prymat człowieka nad rynkiem i konieczność respektowania niezwykłych praw człowieka, także w obszarze gospodarczym. Ich ochrony nie gwarantuje sam mechanizm rynkowy. Wymaga to nie tylko wysokich standardów moralnych aktorów życia gospodarczego, ale też ograniczonej ingerencji państwa. Lubelski socjolog uważa wręcz, że „ład gospodarczy nie jest możliwy bez ramowych unormowań prawnych i odpowiednich instytucji”, a państwo ma przy tym istotną rolę do odegrania⁵⁸. Oparte na nauczaniu społecznym Kościoła wywody o niewystarczalności samego mechanizmu rynkowego wzmacnia argumentami socjologicznym, przytaczając wyniki badań ukazujące społeczne niezadowolenie z bliskiej neoliberalizmowi wersji gospodarki rynkowej w Polsce⁵⁹. Jego wywody zdają się prowadzić do konstatacji, że społeczna gospodarka rynkowa, dążąca do szerokiego upowszechnienia dobrobytu oraz unikania rażącej dysproporcji zarobkowych, koresponduje z postulatami nauczania społecznego Kościoła, aby dbać nie tylko o zagrożone prawa pojedynczych ludzi czy grup społecznych i zabiegać o dobro szerszych kręgów społecznych. Na uwagę zasługuje podejmowany przez Mariańskiego wątek dotyczący konieczności uwzględniania w działalności gospodarczej uwarunkowań środowiska naturalnego⁶⁰. Ten stosunkowo wcześniej przez niego wprowadzony do publikacji z katolickiej nauki społecznej ekologiczny aspekt społecznej gospodarki rynkowej staje się dzisiaj

⁵⁷ *Etos pracy bezrobotnych*, Lublin 1994, s. 38-42; TENŻE, *Spoleczeństwo i moralność*, s. 189-190.

⁵⁸ *Spoleczeństwo i moralność*, s. 189.

⁵⁹ Tamże, s. 202-204.

⁶⁰ *Kościół a współczesne problemy*, s. 144-168.

jednym z konstytuujących elementów jej współczesnego rozumienia. Komisja Konferencji Episkopatów Wspólnoty Europejskiej (COMECE) w swojej deklaracji z 2011 r. jednoznacznie opowiada się za ekologiczną społeczną gospodarką rynkową jako modelem postulowanych dla krajów Unii Europejskiej⁶¹.

Z perspektywy katolickiej nauki społecznej kluczowym elementem życia gospodarczego jest praca ludzka. Punktem wyjścia ujmowania pracy w nauczaniu społecznym Kościoła jest jej znaczenie dla osoby ludzkiej – jej egzystencji i rozwoju. Mariański podejmuje tę problematykę w dwojaki sposób – rekonstruuje koncepcję pracy ludzkiej w tym nauczaniu oraz w pewnym zakresie weryfikuje ją empirycznie, opierając się na badaniach socjologicznych, dotyczących bezrobocia⁶². W analizach przeprowadzonych w Polsce badań wykazuje, że praca jest wielowymiarową wartością: osobową, gospodarczą, społeczną i moralną. Osobową, gdyż zaspokaja podstawową potrzebę człowieka do realizowania się i rozwoju przez wykonywaną pracę. Będąc sposobem uzyskiwania środków do zapewnienia egzystencji materialnej osoby pracującej i jej rodziny, jest wartością gospodarczą. Relacje społeczne powstające na gruncie wykonywanej pracy, miejsce w hierarchii społecznej i społeczne uznanie pozwalają skonstatować, że praca jest wartością społeczną. Stosunek do obowiązków zawodowych, sposobu wykonywania pracy przesądza o jej uznaniu za wartość moralną.

*

Analiza publikacji Mariańskiego pozwoliła ustalić specyfikę uprawiania przez niego katolickiej nauki społecznej oraz określić, przynajmniej w zarysie, zakres i sposób ujmowania w nich zagadnień z nauczania społecznego Kościoła i katolickiej nauki społecznej. Do zagadnień tych należą głównie: demokracja, ekologia i społeczna gospodarka rynkowa. Publikacje te pozwalają skonstatować wieloraki wkład Mariańskiego w katolicką naukę społeczną. Polega on nie tylko na interpretacji nauczania społecznego Kościoła katolickiego i jego upowszechnianiu, ale też na zbadaniu w paradygmacie katolickiej nauki

⁶¹ *Europejska wspólnota solidarności i odpowiedzialności. Deklaracja biskupów COMECE na temat konkurencyjnej społecznej gospodarki rynkowej jako celu traktatowego Unii Europejskiej*, „Społeczeństwo. Studia, prace badawcze i dokumenty z zakresu nauczania społecznego Kościoła” 1(2012), s. 155-175.

⁶² *Etos pracy bezrobotnych (raport z badań empirycznych)*, Lublin 1994.

społecznej form zakresu występowania struktur grzechu w Polsce w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Nie do przecenienia jest również znaczenie badań socjologicznych Mariańskiego, pozwalających ustalić i opisać aktualne kwestie społeczne, a zatem wpisujących się w interdyscyplinarnie rozumianą katolicką naukę społeczną. Ponadto niektóre z tych badań, jak to miało miejsce w przypadku badań etosu bezrobocia, pozwoliły empirycznie potwierdzić, a tym samym wzmocnić doniosłość nauczania społecznego Kościoła katolickiego.

BIBLIOGRAFIA

- BARBER B.: Skonsumowani. Jak rynek psuje dzieci, infantylizuje dorosłych i połyka obywateli, Warszawa 2007.
- CARSTON R.: Silent Spring, New York: Mariner Books 1962.
- Europejska wspólnota solidarności i odpowiedzialności. Deklaracja biskupów COMECE na temat konkurencyjnej społecznej gospodarki rynkowej jako celu traktatowego Unii Europejskiej, „Społeczeństwo. Studia, prace badawcze i dokumenty z zakresu nauczania społecznego Kościoła” 1(2012), s. 155-175.
- FEL S.: Oswalda von Nell-Breuninga koncepcja ładu społeczno-gospodarczego, Lublin 2007.
- FEL S.: Sozialethik in Polen. Geschichte und aktuelle Bedeutung, „Amos International” 1(2009), s. 58-61.
- JAN PAWEŁ II, Centesimus annus, Watykan 1991.
- JAN PAWEŁ II, Redemptor hominis, Watykan 1979.
- JAN XXIII: Mater et magistra, Watykan 1961.
- MARIAŃSKI J.: Etos pracy bezrobotnych (raport z badań empirycznych), Lublin 1994.
- MARIAŃSKI J.: Kościół a społeczeństwo obywatelskie, w: S. FEL, J. KUPNY, *Katolicka nauka społeczna. Podstawowe zagadnienia z życia społecznego i politycznego*, Katowice 2007, s. 182-204.
- MARIAŃSKI J.: Kościół a współczesne problemy społeczno-moralne. Kwestie wybrane, Lublin 1992.
- MARIAŃSKI J.: Kościół katolicki w Polsce w przestrzeni życia publicznego. Studium socjologiczne, Toruń 2013.
- MARIAŃSKI J.: Kościół katolicki w społeczeństwie obywatelskim, Lublin 1998.
- MARIAŃSKI J.: Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej. Próba syntezy socjologicznej, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 2004.
- MARIAŃSKI J.: Społeczeństwo i moralność. Studia z katolickiej nauki społecznej i socjologii moralności, Tarnów 2008.
- MARIAŃSKI J.: „Struktury grzechu” w ocenie społecznego nauczania Kościoła, Płock 1998.
- MARIAŃSKI J.: Troska Kościoła o ochronę środowiska, w: KUPNY, FEL, *Katolicka nauka społeczna*, s. 202-218.
- MARIAŃSKI J.: Wartości podstawowe w świadomości młodzieży maturalnej, w: *Godność osoby ludzkiej w społeczeństwie i gospodarce*, red. S. Fel, M. Wódka, Lublin 2014, s. 239-241.

- MARX R., WULSDORF H.: *Christliche Sozialethik. Konturen – Prinzipien – Handlungsfelder*, Paderborn 2002.
- MAZUREK F.: Kwestia społeczna, w: *Słownik katolickiej nauki społecznej*, red. W. Piwowarski, s. 92.
- MAZUREK F.J.: Katolicka nauka społeczna – status metodologiczny i główne obszary problemowe, w: KUPNY, FEL, *Katolicka nauka społeczna*, s. 11-30.
- MEADOWS D.H., MEADOWS D. L., RANDERS J., BEHRENS W.W. III: *The Limits to Growth*, New York 1972.
- MÜLLER H.: *Die vierte Gewalt. Medien und Journalismus kritisch betrachtet*, Wien 2008.
- MÜLLER-ARMACK A.: *Religion und Wirtschaft. Geistesgeschichtliche Hintergründe unserer europäischen Lebensform*, Stuttgart 1968.
- PIWOWARSKI W.: Demokracja, w: *Słownik*, s. 38.
- PIWOWARSKI W.: Katolicka nauka społeczna, w: *Słownik*, s. 76.
- ROOS L.: *Demokratie als Lebensform*, München 1969.
- SCHWEIZER A.: *Ehrfurcht vor dem Leben – Grundtexte aus fünf Jahrzehnten*, München 1991.
- SINGER P.: Animals have a right to life, „ALTEX“ 23(2006), No , 4, s. 281-293.
- SINGER P.: *Der Hund und sein Philosoph - Plädoyer für Autonomie und Tierrechte*, Wien: 2014.
- STĘPNIAK M.: *Religia w państwie laickim. Negacja – tolerancja – dialog*, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie 2009.
- VOGT M.: *Prinzip Nachhaltigkeit. Ein Entwurf aus theologisch-ethischer Perspektive*, München 2009.

KATOLICKA NAUKA SPOŁECZNA
W TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ JANUSZA MARIAŃSKIEGO

Streszczenie

Janusz Mariański wniósł wkład w katolicką naukę społeczną, polegający na interpretacji nauczania społecznego Kościoła katolickiego i jego upowszechnianiu oraz zbadaniu w paradygmacie katolickiej nauki społecznej form i zakresu występowania struktur grzechu w Polsce w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. W tym paradygmacie badawczym zajmował się też demokracją, ekologią i społeczną gospodarką rynkową. Stwierdzono, że badania socjologiczne prowadzone przez Mariańskiego umożliwiły ustalenie i opisanie aktualnych kwestii społecznych. Ponadto niektóre z tych badań, jak w przypadku badań etosu bezrobocia, pozwoliły empirycznie potwierdzić tezy zawarte w nauczaniu społecznym Kościoła katolickiego.

Słowa kluczowe: katolicka nauka społeczna, struktury grzechu, ekologia, bezrobocie, demokracja.

THE CATHOLIC SOCIAL TEACHING
IN JANUSZ MARIAŃSKI'S RESEARCH WORK

S u m m a r y

Janusz Mariański has made a large contribution to the Catholic social teaching that consists in interpreting the teaching and propagating it as well as in studying the forms and range of the occurrence of structures of sin in Poland in the 1990s in the paradigm of the Catholic social teaching. In this research paradigm he also researched democracy, ecology and social market economy. It has been found that sociological research conducted by Mariański has allowed finding out what the topical social issues are, and describing them. Moreover, some of this research, like in the case of research on the ethos of unemployment, has allowed the author to confirm empirically the theses contained in the social teaching of the Catholic Church.

Key words: Catholic social teaching, structures of sin, ecology, unemployment, democracy.

Translated by: Tadeusz Karłowicz